

Wprowadzenie

Przełomowe znaczenie dla współczesnych badań nad liryczną poezją Franciszka Dionizego Kniaźnina miały opublikowane przed wojną i w okresie późniejszym prace Ludwika Kalisza oraz Wacława Borowego. Pierwszy z nich przedstawił wnikliwe ustalenia na temat antycznych i nowożytnych źródeł inspiracji witebskiego twórcy oraz frekwencji wariantów tekstowych w obrębie całego dorobku tego autora¹. Natomiast drugi uczony w obszernym studium o poezji z „cypryjskiego powiatu” dokonał wielostronnych rozpoznaw w warsztacie poetyckim *Erotyków*, wskazując na bogactwo i różnorodność rozwiązań stosowanych przez Kniaźnina, co zdecydowało o przewartościowaniu formułowanych uprzednio (nie bez winy samego poety) negatywnych opinii o jego wczesnym dziele². Ustalenia te w esencjonalnej formie badacz wykorzystał w późniejszych pracach, w których naukową refleksją objął nie tylko lirykę, ale także pozostały dorobek puławskiego autora³.

¹ L. Kalisz, *Liryka Kniaźnina a poezja klasyczna*, „Pamiętnik Literacki” 1924/1925, z. 1/4, s. 42–60; Idem, *Liryka Kniaźnina a poezja klasyczna. Przekłady Anakreonta*, „Eos” 1951, z. 2, s. 25–54.

² W. Borowy, *W cypryjskim powieście*, w: *Prace historyczno-literackie. Księga zbiorowa ku czci Ignacego Chrzanowskiego*, [red. F. Bielak], Kasa im. Mianowskiego, Kraków 1936, s. 241–270, *Prace z Historii Literatury Polskiej*, nr 1; przedruki w tomach: Idem, *Studia i rozprawy*, T. 1, [tom przygotowali do druku T. Mikulski, S. Sandler, J. Ziomek], Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław 1952, s. 77–108; Idem, *Studia i szkice literackie*, T. 1, [wybór i oprac. Z. Stefanowska, A. Paluchowski, indeks zestawiała M. Domańska], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1983, s. 69–98.

³ Idem, *Wstęp*, w: F.D. Kniaźnin, *Wybór poezji*, oprac. W. Borowy, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, wydano z Zasiłku Prezydium Rady Ministrów, Wrocław [1948], s. 19–22, Biblioteka Narodowa, seria I, nr 129; Idem, *O poezji polskiej w wieku XVIII*, nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1948, s. 246–274 (*Kniaźnin*); przedruk w: Idem, *O poezji polskiej w wieku XVIII*, [nota historycznoliteracka Z. Goliński, posłowie Z. Stefanowska], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978, s. 232–257 (*Kniaźnin*).

Po publikacjach Tadeusza Mikulskiego⁴ wiedza o poecie i jego twórczych dokonaniach wydatnie wzbogaciła się w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych poprzedniego wieku. W tym czasie kluczowe znaczenie miał druk opracowanej przez Teresę Kostkiewiczową monografii poezji lirycznej Książnina⁵. Autorka prześledziła w książce zmiany, jakim poddawał on swoje wiersze – od *Erotyków* po utwory z okresu puławsko-sieniawskiego. Na podstawie wariantów tekstowych i nowych ujęć uczona określiła cechy jego warsztatu oraz związanych z tym koncepcji poety i poezji – od tendencji rokokowych po sentymentalne, w końcowej fazie wykazujące już właściwości będące zapowiedzią nowych zjawisk literackich. Charakterystyka objęła ponadto rozwiązania zastosowane w poematach, tak znamienne dla okresu puławskiego poezję okolicznościową oraz lirykę osobistą Książnina. Do tej pory jest to najważniejsza publikacja poświęcona jego poezji, stanowi ona bowiem punkt odniesienia późniejszych prac poświęconych pisarskiemu dorobkowi tego twórcy.

Sporo miejsca zróżnicowanym gatunkowo utworom Książnina, powstałym zarówno w okresie warszawskim, jak i puławsko-sieniawskim, poświęcił Mieczysław Klimowicz w syntezie uniwersyteckiej literatury polskiego oświecenia⁶. Ważne rozpoznania źródłowe związane z tekstami tego poety oraz ustalenia dotyczące jego biografii w obszernym studium przedstawił Roman Kaleta⁷. Drukiem ukazała się obejmująca cały dorobek Książnina

⁴ Zob. pracę Tadeusza Mikulskiego o charakterze biograficznym (*Książnin w Bibliotece Załuskich*, w: Idem, *Ze studiów nad oświeceniem. Zagadnienia i fakty*, Państwowy Instytut Wydawniczy, [Warszawa 1956], s. 231–255), a zwłaszcza wnikliwe analityczno-interpretacyjne dociekania uczonego, opatrzone nadrzędną formułą tytułową: *Nad tekstami Książnina*, w: Idem, *W kręgu oświeconych. Studia – szkice – recenzje – notatki*, Państwowy Instytut Wydawniczy, [Warszawa 1960], s. 247–326.

⁵ T. Kostkiewiczowa, *Książnin jako poeta liryczny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1971, Z dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej, T. 25.

⁶ Mieczysław Klimowicz poświęcił Książninowi obszerny rozdział w wielokrotnie wznawianej syntezie uniwersyteckiej, która po raz pierwszy ukazała się drukiem w roku 1977. Zob. Idem, *Oświecenie*, [wyd. 7], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 338–376.

⁷ R. Kaleta, „Muzy puławskiej nowe coraz pienie”. O życiu, twórczości, drukach i autografach F.D. Książnina, w: Idem, *Oświeceni i sentymentalni. Studia nad literaturą i życiem w Polsce w okresie trzech rozbiorów*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1971, s. 329–390.

monografia językoznawcza autorstwa Jerzego Brzezińskiego⁸. Z kolei znamienne cechy liryki poety z okresu puławsko-sieniawskiego, na której silnie piętno odcisnął nie tylko kulturotwórczy program gospodarzy nadwiślańskiej rezydencji, ale też bieg historii, w sposób syntetyczny ujął Andrzej Krzysztof Guzek⁹. Dodajmy, że na niezwykle istotne aspekty realizowanej przez Książnina koncepcji poety i poezji w okresie warszawskim zwrócił uwagę Czesław Zgorzelski¹⁰. W mistrzowskiej analizie zaledwie jednego wiersza z *Erotyków* odsłonił on różne aspekty warsztatowej perfekcji stosunkowo młodego wówczas autora, co w utworze *Do gwiazd* przejawiało się w dążeniu do „rokokowego zespolenia w jednolitym organizmie poetyckim dawnej siedemnastowiecznej tradycji z nowymi, klasycystycznymi i po trochu także sentymentalnymi upodobaniami epoki”¹¹. Takie rozwiązania artystyczne – jak trafnie stwierdził uczoney – świadczyły o poszukiwaniu przez witebskiego twórcę „własnych sposobów wypowiedzania się lirycznego”¹².

Żywe zainteresowanie badaczy poezją Książnina można zaobserwować od dziewiątej dekady minionego stulecia. W imponującym przedsięwzięciu naukowym, które prezentuje sylwetki polskich pisarzy oświeceniowych, pomieszczono również dopełnione wyborem kilku utworów opracowanie dotyczące puławskiego poety¹³. Wnikliwych rozpoznań doczekał się łaćski

⁸ J. Brzeziński, *Język Franciszka Dionizego Książnina*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze, Zielona Góra 1975.

⁹ A.K. Guzek, *Zamęt i harmonia. (O późnej liryce Franciszka Książnina)*, „Poezja” 1970, nr 2, s. 9–16; Idem, *Lekcja historii w puławskim parku*, w: F.D. Książnin, *Wiersze wybrane*, wybrał, oprac. i wstępem poprzedził A.K. Guzek, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1981, s. 5–31.

¹⁰ C. Zgorzelski, *Wśród gwiazd liryki stanisławowskiej*, w: Idem, *Od Oświecenia ku Romantyzmowi i współczesności. (Szkice historycznoliterackie)*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1978, s. 100–107. Fragment rozprawy poświęcony witebskiemu poecie i lirykowi z *Erotyków* został przedrukowany: Idem, *Książnina wiersz o gwiazdach i Kasi*, w: *Od oświecenia do romantyzmu. Prace ofiarowane Piotrowi Żbikowskiemu*, red. G. Ostasz, S. Uliasz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 1997, s. 79–84.

¹¹ Idem, *Wśród gwiazd liryki stanisławowskiej...*, s. 107.

¹² Ibidem.

¹³ A.K. Guzek, *Franciszek Dionizy Książnin (1750–1807)*, w: *Pisarze polskiego oświecenia*, T. 1, red. T. Kostkiewiczowa i Z. Goliński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 567–607. Zob. także zwięzłe ujęcie sylwetki Książnina jako

dorobek tego autora w monografii Ewy Jolanty Głębińskiej¹⁴, a jego religijnym lirykom obszerne studium poświęciła Teresa Kostkiewiczowa¹⁵. Uwagę przyciągnęły także elementy współtworzące wydawniczą oprawę dzieł poety w edycjach prymarnych¹⁶.

Bardzo intensywnie rozwijały się badania nad liryką tego twórcy od początku pierwszej dekady nowego stulecia¹⁷. Poświadczają to zwłaszcza liczne publikacje Rolfa Fiegutha na temat form cyklicznych oraz warztatu polskiej i łacińskiej poezji Książnina – od wczesnych *Erotyków* po dzieła zawarte w puławskim autografie. Ustaleniom szwajcarskiego uczonego wiele zawdzięcza również współczesna wiedza o antycznych i czarnoleskich powiązaniach utworów zawartych w edycji z 1779 roku¹⁸. W sposób

twórcy rokokowego i poety „czulego serca” w syntezie historycznoliterackiej Jerzego Snopka, *Oświecenie. Szkic do portretu*, [indeks oprac. I. Jarosińska], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 180–187.

¹⁴ E.J. Głębińska, *Łacińska poezja Franciszka Dionizego Książnina*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1993, *Studia z Okresu Oświecenia*, T. 24.

¹⁵ T. Kostkiewiczowa, *Transcendencja w liryce Książnina*, w: *Motywy religijne w twórczości pisarzy polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995, s. 191–213, *Religijne Tradycje Literatury Polskiej*, T. 6.

¹⁶ B. Mazurkova, *Literacka rama wydawnicza dzieł Franciszka Dionizego Książnina (na tle porównawczym)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1993.

¹⁷ Późnej liryki Książnina dotyczą m.in. rozważania w tomach autorskich: M. Nalepa, *Żałobny orszak poetów*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 2001, s. 165–180 (*Franciszek Dionizy Książnin*); W. Wojtowicz, *Milczenie bogów. Szkice i studia o liryce oświecenia*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2006, s. 149–175 (*Czekając na Boga*).

¹⁸ Zob. między innymi prace Rolfa Fiegutha poświęcone pierwszemu cyklowi lirycznemu witebskiego poety: „*Erotyków ksiąg dziesięć*” *Franciszka Dionizego Książnina jako cykl poetycki*, w: *Romantyzm. Poezja. Historia. Prace ofiarowane Zofii Stefanowskiej*, red. M. Prussak i Z. Trojanowiczowa, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2002, s. 131–147; Idem, *Intertekstualność i kompozycja cykliczna: Anakreont, Horacy i Kochanowski w „Erotykach” F.D. Książnina*, w: *Ścieżki filologii. Polonistyka na przełomie wieków w Nowej Europie. [Majowe Spotkanie Polonistów i Sławistów Zagranicznych na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 7–11 maja 2002]*, red. E. Bem-Wiśniewska, J. Porayski-Pomsta, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004,

znaczący pogłębił on, podjęte już wcześniej w polskich badaniach, studia nad funeralnym cyklem, w którym witebski poeta upamiętnił swojego przyjaciela (i zarazem kolegę po piórze) oraz jego zmarłą żonę¹⁹.

Ważnym wydarzeniem naukowym w dotychczasowych badaniach skupionych na pisarskim dorobku witebskiego twórcy była publikacja poświęconej temu poecie pierwszej monografii zbiorowej, która zawiera kompleksowe opracowania ponad trzydziestu jego tekstów – od *Bajek* (1776) aż po późne liryki i teksty dramatyczne z puławskiego

s. 61–82; przedruk w monografii zbiorowej: *Cykle i cykliczność. Prace dedykowane Pani Profesor Krystynie Jakowskiej*, red. A. Kiezuń i D. Kulesza, Trans Humana, Białystok 2010, s. 235–248; Idem, „Powab Korynny serce mi rozrania”. O pierwiastku quasi-narracyjnym w „Erotykach” Franciszka Dionizego Książnina, w: *Od Kochanowskiego do Mickiewicza. Szkice o polskim cyklu poetyckim*, red. B. Kuczera-Chachulska, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2004, s. 122–143; Idem, *Echa petrarkizmu i Petrarki w „Erotykach” (1779) oraz w „Żalach Orfeusza” (1783) Franciszka Dionizego Książnina*, w: *Petrarca a jedność kultury europejskiej. / Petrarca e l'unità della cultura europea. Materiały międzynarodowego zjazdu. / Atti del Convegno Internazionale Warszawa, 27–29 V 2004*, red. / a cura di M. Febbo, P. Salwa, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2005, s. 495–507; Idem, *Twórczość Franciszka Dionizego Książnina w kontekście komparatystycznym. Pomysły i kwestie otwarte*, „Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa im. Adama Mickiewicza” 2015, T. 8 (50), s. 429–448. Nowe opracowanie ustaleń przedstawionych we wskazanych rozprawach oraz w studiach poświęconych późniejszej poezji oświeceniowego twórcy zawarte jest w autorskim tomie badacza: „*Sobie wielki*”. O pięciu zbiorach lirycznych Franciszka Dionizego Książnina, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2018. Zob. także: Idem, *Burza i zefir. Poetyka kontrastów i paradoksów w „Odach, czyli liryków czterech więgach” (1787) Franciszka Dionizego Książnina*, w: *Literatura, historia, dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, red. T. Chachulski i A. Grześkowiak-Krwawicz, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2006, s. 260–274.

¹⁹ Zob. J.M. Dąbrowska, Świat wartości „człowieka czulego”. „*Żale Orfeusza nad Eurydyką*” Franciszka Dionizego Książnina, „Wiek Oświecenia” 2003, T. 19: *Oświecenie północne*, s. 139–161; T. Chachulski, *Orfeusz*, w: Idem, *Opóźnione pokolenie. Studia o recepcji „głębokiej” Jana Kochanowskiego w poezji polskiej XVIII wieku*, Fundacja „Akademia Humanistyczna” – Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2006, s. 233–254; R. Fieguth, *O kompozycji cyklu F.D. Książnina „Żale Orfeusza nad Eurydyką” (1783)*, przeł. T. Jeż, w: Idem, *Poezja w fazie krytycznej i inne studia z literatury polskiej*, Świat Literacki, Izabelin 2000, s. 99–125; Idem, „*Nie udźwignął Eurydyki*”. „*Żale Orfeusza*” Franciszka Dionizego Książnina na tle starszych tradycji, „Wiek Oświecenia” 2014, T. 30: *Bliskie z daleka*, s. 77–100.

autografu²⁰. Należy także odnotować prace skoncentrowane na pojedynczych wierszach Książnina bądź zawierające przegląd wątków i rozwiązań warsztatowych w większym zespole jego tekstów²¹, a zwłaszcza liczne studia w całości poświęcone szczegółowym zagadnieniom w utworach tego autora, takim między innymi jak: przyjacielska korespondencja poetycka oraz dobór i funkcje motywów onirycznych i astralnych²², metaforyka i poetycka deskrypcja pór roku²³, różne odsłony miłości w pasterkach²⁴ oraz podmiotowe aspekty poezji czy kreacja postaci kobiet²⁵. Ponadto ważną publikacją, w której podstawę obszernych, niezwykle interesujących, wnikliwych dociekań stanowią między innymi wiersze Książnina z *Erotyków* i jego późniejsze wypowiedzi poetyckie skierowane do Boga, jest monografia poświęcona przejawom nowoczesnej podmiotowości – od samookreślenia do autokreacji – w poezji polskiej od schyłku lat siedemdziesiątych XVIII wieku do początku XIX stulecia²⁶.

²⁰ Zob. *Czytanie Książnina*, red. B. Mazurkowska i T. Chachulski, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2010, *Czytanie Poetów Polskiego Oświecenia*, [T. 1].

²¹ Zob. A. Śniegucka, „Do Boga” Franciszka Dionizego Książnina. *Między nocą i świtem – mistyczna zaduma puławskiego poety*, „Prace Polonistyczne” 2007, T. 62, s. 193–198; M. Pawlata, *Wstęp do szczegółowej analizy „Erotyków” Franciszka Dionizego Książnina na przykładzie księgi dziewiątej*, „Prace Polonistyczne” 2008, T. 63, s. 79–98.

²² B. Mazurkowska, *Na ziemskich i niebieskich szlakach. Studia o poezji Franciszka Zabłockiego i Franciszka Dionizego Książnina*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008, *passim*.

²³ A. Strożek, *Wiosenny wybuch uczuć i spojrzenie wstecz u progu jesieni życia. Formy przedstawiania pór roku w „Erotykach” Franciszka Dionizego Książnina*, „Prace Polonistyczne” 2010, T. 65: *Pory dnia, pory roku*, s. 27–49.

²⁴ B. Prokopczyk, *Zdrada, tęsknota, wzajemność – oblicza miłości w pasterkach Franciszka Dionizego Książnina*, w: *Literackie i artystyczne konteksty miłości i erotyki*, red. W. Pawlik-Kwaśniewska, D. Dźwinel, wstęp D. Kowalewska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 67–80.

²⁵ T. Kostkiewiczowa, *Izabela Czartoryska jako adresatka wierszy Franciszka Dionizego Książnina*, w: *Izabela Czartoryska dux femina facti*, [red. G. Bartnik], Wydawnictwo Episteme, Lublin 2021, s. 11–22; Eadem, *Kobiety w liryce Książnina*; M. Toczyńska, *Spartanka i Cyganka w teatrze Franciszka Dionizego Książnina*, w: *Kobieta epok dawnych w literaturze, kulturze i społeczeństwie*, red. I. Maciejewska i K. Stasiewicz, Wydawnictwo Littera, Olsztyn 2008, s. 75–88, 130–138.

²⁶ Zob. podrzdział *Podmiot proteuszowy w liryce Franciszka Dionizego Książnina i Bóg jako gwarant „ja” w poezji Franciszka Dionizego Książnina*

W dotychczasowym stanie badań interesujące ustalenia prezentują również rozprawy z zarysowaną paralełą czy też korespondencją (także krytyczną i polemiczną) między wierszami Książnina a dziełami powstałymi przed wiekiem XVIII, w dobie oświecenia i w następnej epoce²⁷. Ważne spostrzeżenia na temat wątków, które podejmował w swoich lirykach, oraz stosowanych przez niego warsztatowych rozwiązań, zarówno w okresie warszawskim, jak i po przeniesieniu się do Puław, rozsiane są ponadto w poświęconych poezji doby oświecenia syntetycznych publikacjach Teresy Kostkiewiczowej²⁸.

w monografii Patrycji Bąkowskiej, *Formy ekspresji podmiotowości nowoczesnej. Tożsamość indywidualna i zbiorowa w poezji polskiej schyłku XVIII i początku XIX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2021, s. 76–114, 153–165.

²⁷ J. Neuberg, *Franciszka Dionizego Książnina barok wieloraki*, w: *Barok i barokowość w literaturze polskiej*, red. M. Kaczmarek, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu, Opole 1985, s. 31–50; J. Pietrkiewicz, *Collins i Książnin. Paralela i jej tło*, w: Idem, *Literatura polska w perspektywie europejskiej. Studia i rozprawy*, przeł. A. Olszewska-Marcinkiewicz i I. Sieradzki, teksty wybrał, oprac. i przedmową opatrzył J. Starnawski, [indeks oprac. H. Łączyńska], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986, s. 166–180; T. Kostkiewiczowa, *Lipy czarnońskie i lipy puławskie*, w: *Necessitas et ars. Studia staropolskie ofiarowane Profesorowi Januszowi Pelcowi*, T. 1, red. B. Otwinowska, A. Nowicka-Jeżowa, J. Kowalczyk i A. Karpiński, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1993, s. 141–147; P. Pluta, *Książnin i Mickiewicz. Paralela i jej tło*, w: *Europejski wiek osiemnasty. Uniwersalizm myśli, różnorodność dróg. Studia i materiały*, red. M. Dębowski, A. Grześkowiak-Krwawicz, M. Zwierzykowski, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”, Kraków 2013, s. 339–346. Ponadto na możliwe powinowactwo cyklu *Amori* (Parigi 1795) Ludovica Saviolego z *Erotykami* Książnina zwraca uwagę Tomasz Jędrzejewski, *Blednący atrament. Polskie rokoko literackie lat 1795–1830 na tle europejskim*, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2022, s. 80–81.

²⁸ Zob. T. Kostkiewiczowa, *Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko. Szkice o prądach literackich polskiego oświecenia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975; [wyd. 2], Warszawa 1979; Eadem, *Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów oświecenia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984; Eadem, *Polski wiek światła. Obszary swoistości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002; Eadem, *Mnemozyne i córki. Pamięć w literaturze polskiej drugiej połowy XVIII wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019.

Należy także odnotować współczesne edycje naukowe poezji Książnina, w tym również sfinalizowane w ostatniej dekadzie²⁹. Z tych rozpoznanych zostały wyłączone antologie tematyczne i ogólne, do których trafiły jego pojedyncze wiersze. W planach przewidziane jest krytyczne wydanie części liryków z autografu pozostawionego przez poetę³⁰.

W opracowanej monografii liczącej jedenaście rozdziałów z ostatniej dekady pochodzi też osiem studiów (wskazanych w *Nocie bibliograficznej*), które w zmienionej postaci, po znaczącym wzbogaceniu merytorycznym i przedmiotowym, a także uwzględnieniu aktualnego stanu badań nad podejmowanymi problemami, współtworzą spójny wewnętrznie, przejrzysty

²⁹ Oprócz odnotowanych już edycji (zob. przypisy 3 i 9) ukazały się również inne zwarte publikacje z jego utworami. Przygotowywane przez poetę, niesfinalizowane jednak drukiem, zbiorowe wydanie własnego dorobku pisarskiego dostępne jest w edycji podobizny autografu (*„Poezyje Franciszka Dyjonizego Książnina ręką własną pisane”*. T. 1–2. *Druk pomocniczy do zdjęć cyfrowych rękopisu Fundacji Książąt Czartoryskich przy Muzeum Narodowym w Krakowie*, [red. wyd. E. Białoń], Collegium Columbinum, Kraków 2006, Biblioteka Tradycji, nr 57), a także w wersji cyfrowej: <https://polona.pl/item-view/8cc07f36-874e-4181-b6d3-1e940b8e20d3?page=0>. Zob. także edycje naukowe: F.D. Książnin, *Wybór erotyków*, wstęp M. Pawłata, oprac. tekstów M. Pawłata, A. Strożek, B. Wolska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, Prace Katedry Edytorstwa Wydziału Filologicznego UŁ, T. 3; Idem, *Bajki*, wyd. N. Kawałko-Dzikowska, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2019, Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia, T. 19; Idem, *Wiersze*, wyd. T. Chachulski, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2019, Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia, T. 22; Idem, *Poematy*, wyd. T. Chachulski, R. Dąbrowski, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2021, Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia, T. 21; Idem, *Erotyki*, wyd. B. Mazurkova, M. Bajer przy współpracy M. Bejm, Instytut Badań Literackich PAN Wydawnictwo, Warszawa 2022, Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia, T. 20 – wydanie to jest podstawą cytowania w monografii utworów z lirycznego cyklu. Ponadto edycję trzydziestu trzech wierszy z *Erotyków*, w tym siedmiu liryków, których wcześniejsze wersje ukazały się drukiem w obu tomach *Pieśni wszystkich Horacjusza przekładania różnych* (1773–[1774/1775]), wraz z obszernymi objaśnieniami, zawiera tom: F.D. Książnin, *„Po większej części przed światem nie zgasną”. Przekłady z Horacego*, zebrał i oprac. J. Wójcicki, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, Biblioteka Aretuzy, T. 5.

³⁰ Zob. B. Bednarek, *Liryki z czterech początkowych ksiąg „Poezji Franciszka Dionizego Książnina ręką własną pisanych” – z ustaleń edytora*, „Sztuka Edycji” 2018, T. 14, nr 2: *Edytorstwo tekstów dawnych*, s. 41–51, <https://doi.org/10.12775/SE.2018.0019>.

kompozycyjnie tom. Sześć z nich i dwa nowe teksty w całości poświęcone są różnym wątkom przewijającym się w lirykach z *Erotyków*. Dzieło to, obejmujące trzysta siedemdziesiąt wierszy, emanuje niepowtarzalną aurą, której patronują pragnienie oraz potrzeba wolności, swobody, zażywania chwilowej przyjemności i doświadczania uczuciowego spełnienia w oderwaniu od wielkich spraw ówczesnej rzeczywistości – areny politycznej i biegu historii, chociaż do tak wykreowanego „cypryjskiego powiatu” docierają również tego typu odgłosy.

Rezultatem współczesnych badań nad *Erotykami* są wielostronne ustalenia na temat tego imponującego dzieła. Dotyczą one źródeł inspiracji, tematycznych i estetycznych upodobań autora, realizowanych przez niego ówczesnie koncepcji poety i poezji, sposobów prezentowania czytelnikom swoich wyborów twórczych, a także utrwalania w materii poetyckiej własnego wizerunku jako literata i człowieka. Naświetlono główne aspekty tego najobszerniejszego w polskim oświeceniu cyklu lirycznego, który stanowi najznakomitsze dokonanie artystyczne rokokowego nurtu poezji polskiej drugiej połowy XVIII wieku w odmianie anakreontycznej, a zarazem zawiera wyraźne sygnały przemian warsztatu witebskiego twórcy w kierunku tendencji właściwych sentymentalizmowi.

Prace przywołane w relacji ze stanu badań nad poezją Książnina ugruntowały wysoką ocenę walorów artystycznych *Erotyków*. Monografia oddawana do rąk Czytelnika wzbogaca dotychczasowe ustalenia, prezentując różne odsłony wędrówek po nierozpoznanych lub mało uczęszczanych dotąd ścieżkach „cypryjskiego powiatu”. Przestrzeń poetyckiego świata *Erotyków* to bowiem wielobarwne dzieło sztuki słowa i myśli, urzekające bogactwem i różnorodnością – inspirowanych rozlicznymi źródłami – pierwiastków, które je współtworzą. Skonstruowana została przy znaczącym udziale elementów z rekwizytorni antycznego dziedzictwa kulturowego, literackiej spuścizny renesansu oraz baroku (polskiego i europejskiego), ze scenerii egzotycznych, a także z rodzimej rzeczywistości, skonkretyzowanej historycznie, kulturowo, obyczajowo i geograficznie. To polimorficzny i polifoniczny zarazem świat – jego granice poszerzają się w trakcie lektury dzięki wielorakim skojarzeniom, jakie budzą współtworzące go obrazy i przywołane postaci.

W trzech pozostałych pracach pomieszczonych w książce, z których jedna nie była dotąd publikowana, rozważania odnoszą się głównie do twórczości Książnina z (zapoczątkowanego u schyłku roku 1783)

puławsko-sieniawskiego okresu. Uwzględnione zostały zawarte w jego autografie teksty w pierwotnej postaci pomieszczone w trzypięciowym wydaniu *Poezji* (1787/1788), a także wiersze z późniejszych lat.

Całościowy charakter monografii oddaje trójdzielna kompozycja studiów, które ją współtworzą. Podział ten wyznaczają bowiem kryteria dotyczące nadrzędnych zjawisk i tendencji dostrzeżonych w *Erotykach* (I–II) oraz puławsko-sieniawskiej poezji (III) Książka. W części pierwszej rozważania poświęcone są różnym przejawom zakorzenienia jego utworów w tradycji antycznej i nowożytnej kręgu śródziemnomorskiego, w tym również w tradycji staropolskiej. Część druga obejmuje studia, które przybliżają zawarte we wczesnych wierszach twórcy witebskiego odniesienia do rodzimych realiów, szlacheckiej obyczajowości, do kolegów po piórze, a także warsztat wersyfikacyjny lirycznego cyklu. Natomiast w części trzeciej przedmiotem uwagi są różnego typu artystyczne rozwiązania stosowane przez poetę w sentymentalnych lirykach wykorzystujących w obrazowaniu metaforę żywiołów oraz odwołania biblijne, dostrzeżone też w jego wczesnych utworach. Ponadto przybliżone zostały upamiętnione piórem Książka liczne odsłony uroków puławskiego środowiska. Przedmiotem obserwacji są deskrypcje oraz przywołania miejsc i ludzi z nim związanych, jak również naznaczone smutkiem i poczuciem zagrożenia obrazy kreślone w czasie, gdy po tej rodzimej arkadii przetoczyły się niszczące koła historii. Tak pomyślana kompozycja ma nie tylko charakter problemowy, ale uwzględnia także chronologię omawianych wierszy Książka, a tym samym zmiany zachodzące w jego warsztacie poetyckim.

* * *

Wyrazy głębokiej wdzięczności oraz podziękowania za niezwykle cenne uwagi, wskazania i sugestie, dzięki którym publikacja ta uzyskała ostateczny kształt, pragnę złożyć Profesor Teresie Kostkiewiczowej i Profesorowi Tomaszowi Chachulskiemu. Dziękuję również Doktor Grażynie Bartnik-Szymańskiej za pomoc w doborze zamieszczonego w książce materiału ilustracyjnego.